

Μακεδονικά

Τόμ. 18, Αρ. 1 (1978)

Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αι. υπό Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη

Νικ. Κ. Τσιτσιμέλης

doi: [10.12681/makedonika.510](https://doi.org/10.12681/makedonika.510)

Copyright © 2014, Νικ. Κ. Τσιτσιμέλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιτσιμέλης Ν. Κ. (1978). Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αι. υπό Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη. *Μακεδονικά*, 18(1), 332-334. <https://doi.org/10.12681/makedonika.510>

Nina V. Sinicina, Maksim Grek v Rossii (=Μάξιμος ὁ Γραικὸς στὴ Ρωσία), Μόσχα, Nauka, 1977, σελ. 332.

Τὸ ἔργο Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, ἡ ἐποχὴ του καὶ ἡ φιλολογικὴ κληρονομία του παρ' ὅλες τὶς μονογραφίες τόσο στὴ Ρωσία ὅπου ἐξῆσε καὶ ἔδρασε, ὅσο στὴν Ἑλλάδα ὅπου γεννήθηκε καὶ τὴν Ἰταλία ὅπου μορφώθηκε, παραμένει ἀνεξάντλητο.

Ἡ μελέτη τῆς N. V. Sinicina εἶναι κυρίως παλαιογραφικοῦ χαρακτῆρος. Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια μὲ τὸ θαυμάσιο ἄρθρο τῆς: Rukopisnaja tradicija sobranij socinenij Maksima Greka. K postanovke vorosa (=Ἡ χειρόγραφη παράδοση στὶς συλλογὲς τῶν ἔργων Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ. Συμβολὴ στὴν τοποθέτηση τοῦ προβλήματος), Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury 26 (1971) 259-263, μᾶς ἔδωσε τὶς βασικὲς κατευθύνσεις τῆς σημερινῆς τῆς ἐργασίας. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο (σσ. 11-60), τῆς μελέτης αὐτῆς, ἡ συγγρ. ἀσχολεῖται μὲ τὰ παλαιογραφικὰ προβλήματα τοῦ ἔργου Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, στὸ δεύτερο (σσ. 61-145) καὶ στὸ τρίτο (σσ. 146-220) μὲ τὰ βιογραφικὰ τῆς παραμονῆς του στὴ Ρωσία (1518-1555/6). Ἡ ἀξία ὅμως τῆς μελέτης τῆς N. V. Sinicina ἔγκειται κυρίως στὸ Παράρτημα ὅπου (σσ. 221-279) παρουσιάζονται καὶ ἀναλύονται γιὰ πρώτη φορὰ τὰ περιεχόμενα 10 ἀρχαιῶν μονάδων μὲ ἔργα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ.

Τὸ νέο ἔργο τῆς N. V. Sinicina συμπληρῶνει ἀναμφισβήτητα τὶς ἀτέλειες τοῦ ἔργου τοῦ A. I. Ivanov [Literaturnoe nasledie Maksima Greka. Harakteristika, atribucii, bibliografija (=Ἡ φιλολογικὴ κληρονομία Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ. Περιγραφή, κατηγορίες, βιβλιογραφία), Λένινγκραντ, Institut Russkoj Literatury, 1969, σσ. 248+2 εἰκ. ἐκτὸς κειμένου. Πρβλ. καὶ βιβλιοκρισία K. K. Παπουλίδη, Μακεδονικά 12 (1972) 536-538] καὶ μᾶς δίνει, γιὰ πρώτη φορὰ, μιὰ συστηματικὴ παλαιογραφικὴ μελέτη στὴ φιλολογικὴ κληρονομία τοῦ σοφοῦ ἀγιορείτη μοναχοῦ τοῦ 16 αἰ.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αἰ., ὑπὸ Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασίᾳ Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη, τευχὸς α', Θεσσαλονίκη 1974, 8ο, σελ. κθ'+208.

Ὁ ἀκάματος ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας τοῦ Δικαίου καθηγητὴς Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος ἐγκαινιάζει μὲ τὴν ἐκδοση ὁλόκληρου τοῦ κώδικα αὐτοῦ, ποῦ μᾶς εἶναι γνωστὸς καὶ ὡς κώδικας Ζωσιμᾶ, τὴ νέα σειρὰ ἐκδοσης πηγῶν τοῦ Δικαίου μας, τὰ «Δικαιὰ Μεταβυζαντινὰ Μνημεῖα». Στὴ σειρὰ αὐτῇ, ὅπως μαθαίνουμε ἀπ' τὸν πρόλογο, θὰ ἐκδοθοῦν κώδικες μὲ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα ἀπ' τὶς περιοχὲς τοῦ βόρειου καὶ ἀπὸδημου Ἑλληνισμοῦ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας.

Στὸν πρόλογο (σσ. θ'-ιε') ὁ καθηγητὴς Πανταζόπουλος ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκδοθοῦν ὁλόκληροι καὶ ὄχι μεμονωμένοι τέτοιοι κώδικες, γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἐρευνητὴς νὰ ἀποκομίσει μιὰ ὅσο τὸ δυνατό πληρέστερη εἰκόνα τῶν πολιτιστικῶν συνθηκῶν ποῦ ἐπικρατοῦν στὸ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο. Τονίζει ἐπίσης τὴ μεγάλη ἔθνικὴ σημασία τους, γιὰτὶ μέσα σ' αὐτοὺς φαίνεται ὁ δραματικὸς ἀγῶνας τοῦ ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ δικαίου, ποῦ εἶναι ἐκδήλωση τοῦ ἀντιπρωτευτικοῦ συστήματος τῆς κοινοτικῆς καὶ συντεχνιακῆς ὀργάνωσης τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ, ἐνάντια στὰ ξένα δίκαια ποῦ τοῦ ἐπιβλήθηκαν, τὸ λεγόμενο ἐπίσημο βυζαντινὰ, ποῦ συνεχιζοῦν τὴν παράδοση τοῦ Imperium Romanum, καὶ τὸ ὀθωμανικόν.

Στήν Εισαγωγή (σσ. ιζ'-κθ') η κυρία Δ. Τσούρκα-Παπαστάθη περιγράφει λεπτομερέστατα τόν κώδικα, πραγματεύεται μεθοδικά και διεξοδικά τα σχετικά προβλήματα και εκθέτει τη μέθοδο της έκδοσης. Σημειώνουμε περιληπτικά τὰ σπουδαιότερα: 'Ο κώδικας, όπως έχει σωθεί, έχει δύο αριθμήσεις, μία κατά φύλλα (148-201) και μία κατά σελίδες 165-302). 'Η ἀρίθμηση κατά φφ. είναι προγενέστερη και αυτό σημαίνει πως ο κώδικας χρησιμοποιήθηκε και πριν τὸ Ζωσιμὰ γιὰ διάφορες ἐγγραφές και ὅτι ἡ ἀρίθμηση κατά σσ. ἐγινε ἀφοῦ ἀφαίρεθηκαν 130 σσ. τῶν ἀρχικῶν ἐγγραφῶν, εἴτε γιατί θεωρήθηκαν ἀχρηστες, εἴτε γιὰ νὰ φυλαχθοῦν μὲ ἄλλα παρόμοια ἐγγραφα. 'Ο κώδικας ἀρχίζει μὲ σύντομο τετράστιχο προοίμιο κι ἀκολουθοῦν 115 ἐγγραφές, πού χαρακτηρίζονται ὡς ἰδιότυπα ἀντίγραφα τῶν πρωτοτύπων πού δόθηκαν στοὺς ἐνδιαφερομένους καὶ ὑπογράφονται ἀπ' τὸν οἰκεῖο μητροπολίτη. 'Η καταχώρισή τους στὸν κώδικα εἶναι προαιρετική καὶ γίνεται γιὰ τὴν πληρέστερη κατοχύρωση τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐνδιαφερομένων. 'Ὡς ὑποθετική ἐρμηνεία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ χρονικῶν κενῶν στὶς καταχωρήσεις τοῦ κώδικα (1706-1713, 1726-1733, 1744-1797[;], 1799[;] - 1804[;], 1804-1839 καὶ 1841-1845) δίνεται ἐνδεχόμενη διατήρηση στὴ Σιάτιστα καὶ ἄλλων κωδίκων γιὰ τὴν καταγραφὴ δικαιοπραξιών. Τὶς πιὸ πολλές πράξεις ἀκολουθεῖ ὁ ἐκάστοτε μητροπολίτης τῆς περιοχῆς καὶ ἀπ' αὐτὲς τὶς περισσότερες ὁ Ζωσιμὰς. Πρόβλημα δημιουργεῖ ὁ τίτλος τοῦ Ζωσιμὰ στὴν πράξη 49, γραμμένος ἀπ' τὸν γραφεὶ: ἀνάμεσα στὶς ἐπαρχίες τῆς δικαιοδοσίας του ὡς Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος ἀναφέρεται καὶ ἡ «Παντοδακία» (γρ. Ποντοδακίας, δηλ. Μικρὰς Σκυθίας). 'Η κυρία Παπαστάθη πιστεύει πὺς πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ γραφεῖ, πού ἔγραψε Ποντοδακία, συμφύροντας τὶς ἐπαρχίες Πόντου Δυτικοῦ καὶ Δακίας Μεδιτερρανῶν. Στὶς περισσότερες ἐγγραφές ὑπάρχουν ἐπίσης ὑπογραφές τῶν «μαρτύρων». 'Η κυρία Παπαστάθη καθορίζει μὲ σαφήνεια τὴν ἀκριβὴ ἰδιότητα τοῦ «μάρτυρα» ἀπὸ καθαρά νομικὴ ἄποψη. Οἱ λαϊκοὶ ὑπογράφων δηλώνοντας τὸν τίτλο τους: ρήτωρ, πρωτοκαθούμιος, πρωτέκδικος κ.λ., ἐνῶ οἱ κληρικοὶ παραθέτοντας τὸ ἐκκλησιαστικὸ τους ὄφφικιο: οἰκονόμος, σακελλάριος, πρωτοπαππᾶς. Ἐπισημαίνονται 23 συνολικά γραφεῖς, κυρίως μὲ γραφολογικά κριτήρια, καὶ ἐντοπίζονται 10 συγκεκριμένα ὀνόματα γραφῶν. Τόπος καταχώρισης τῶν ἐγγραφῶν εἶναι ἡ Σιάτιστα. 'Η χρονολογία τῶν πράξεων εἶναι ἐκείνη τῆς σύνταξής τους κι ὄχι τῆς καταχώρισής τους στὸν κώδικα.

'Ακολουθεῖ (σσ. 1-151) τὸ κείμενο τοῦ κώδικα. 'Η σημασία αὐτοῦ τοῦ κειμένου εἶναι γενικότερη καὶ δὲν ἐνδιαφέρει μόνο τὸν ἱστορικὸ τοῦ Δικαίου. 'Ορθὰ στὸν πρόλογο ὁ καθηγητὴς Πανταζόπουλος τὸ χαρακτηρίζει ἔθνικὸ μνημεῖο. Καὶ δὲ νομίσουμε πὺς ὑπερβάλλουμε, ἂν ποῦμε πὺς μᾶς βοηθεῖ γιὰ μιὰ σφαιρικὴ θεώρηση τῆς Σιάτιστας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. 'Ο ἱστορικὸς θὰ βρεῖ στοιχεῖα ὄχι μόνο γιὰ τὴν τοπικὴ ἱστορία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐμπορικὴ δραστηριότητα τῶν Σιατιστινῶν στὰ μεγάλα κέντρα τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἡ Βενετία, τὸ Dubrovnik κ.ά. 'Ο γλωσσολόγος θὰ ἀποκομίει ὕλικὸ πολῦτιμο γιὰ τὴν ἐπιστὴμή του: ὄχι μόνο ἀπ' τὸν πλοῦτο τῶν λέξεων, τῶν ὀνομάτων κ.λ., ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλές λέξεις πού εἶναι γραμμένες στὴ φωνητικὴ τους μορφή. 'Ο λαογράφος θὰ βρεῖ κι αὐτὸς πληροφορίες σημαντικὲς γιὰ τὴ μελέτη τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἐρευνητὴ τῆς ἱστορίας καὶ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου ὁ κώδικας εἶναι ἀξιοσπούδατος.

'Η ἐκδοση τοῦ κώδικα εἶναι διπλωματικὴ: πιστὴ τήρηση τῆς ὀρθογραφίας καὶ στίξης τοῦ κειμένου, ἀνάλυση τῶν βραχυγραφιῶν, ἀκόμα καὶ τῶν πιὸ συνηθισμένων. Ἐτσι, ἐπιτυγχάνεται «ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀποκομίσει ζωντάν καὶ ἀνάγλυφον, κατὰ τὸ δυνατόν, εἰκόνα τοῦ Κώδικος, ὁ δὲ εἰδικὸς ἐπιστῆμων νὰ συναγάγῃ, ἄνευ παρεμβολῶν, τὰ ἐνδιαφέροντα τὸν κλάδον του συμπεράσματα», ὅπως ἐξηγεῖ στὴν Εἰσαγωγή (σ. κη') ἡ κυρία Παπαστάθη.

Τὸ κείμενο ἀκολουθοῦν τὰ πανομοιότυπα (σσ. 155-167), μεθοδικὰ ἐπιλεγμένα, ὁ Πί-

νακας γραφών (σ. 168), τὰ Εὐρετήρια: τόπων-τοπωνυμίων (σσ. 171-173), ὀνομάτων κληρικῶν (σσ. 175-176), οἰκογενειακῶν ὀνομάτων (σσ. 176-179) καὶ πραγμάτων (σσ. 181-197), τὸ Γλωσσάριο (σσ. 196-206), ὁ Πίνακας πανομοιότητων (σσ. 207-208) καὶ τὰ παροράματα (σ. 208).

Οἱ παρατηρήσεις πού ἔχουμε νὰ κάνουμε δὲν εἶναι σημαντικές καὶ δὲ μειώνουν καθόλου τὴ σημασία τῆς προσφοράς τοῦ ἐκδότη. Πρέπει ἴσως νὰ ἐπιμεινουμε ἰδιαίτερα σὲ ὀρισμένες παρεμβολές τοῦ ἐκδότη σὲ μερικές γραφές τοῦ κώδικα: Νομίζουμε πὼς δὲ χρειάζονται, γιατί καὶ χωρὶς αὐτὲς τὸ νόημα τοῦ κειμένου εἶναι εὐληπτό καὶ ἐξάλλου εἶναι φανερό πὼς οἱ γραφεῖς τὸν κειμένου δὲν ἔχουν πάντοτε σαφεῖς καὶ συγκροτημένες γραμματικές γνώσεις.

Στὴν πράξη 44, στ. 58 διαβάζουμε: *ὁγκ(α)ρίαν*. Δὲ χρειάζεται ἡ προσθήκη τοῦ *α'* ὁ τύπος *ὁγκρία* οὔτε ἄγνωστος οὔτε σπάνιος εἶναι σὲ βυζαντινὰ καὶ μεταγενέστερα κείμενα (βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Berlin 1958, 233-224). Σὲ ὀρισμένες ἐγγραφές παρατηρεῖται σύγχυση γενῶν καὶ πτώσεων στὴ χρήση τῆς μετοχῆς: *ἐλθὼν οἱ κληρονόμοι* (16. 1-2), *παρασταθεὶς ἡ γυνή* (53. 3, 57. 3), *οἱ παρὼν παῖδες* (53. 4), *παρὼν ὄντες καὶ διὸ μάρτυρες* (53. 6), *μὲ τὸν θανὼν μαυροῦδῃ* (64. 6-7). Ὁ ἐκδότης, πάντοτε μὲ τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα, ἀποκαθιστᾷ τὸν ὀρθὸ τύπο. Ἀσκοπα, γιατί πέρα ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενον γιὰ ὀρισμένες ἀπ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις νὰ εἶχε ὁ γραφέας ὑπόψη τοῦ συγκεκριμένο πρότυπο προοιμίου στὴ σύνταξη τῶν ἐγγράφων, εἶναι φανερό πὼς ἡ κλίση καὶ ἡ κατὰ γένη διάκριση τῶν μετοχῶν τοῦ εἶναι ξένη καὶ ἔτσι ἡ μετοχὴ λειτουργεῖ σάν ἐπίρρηση, ὅπως λειτουργεῖ καὶ σὲ ἄλλες πράξεις (39. 4, 49. 3-5, 50. 4), ὅπου ὁ ἐκδότης, πολὺ σωστά, δὲν ἐπεμβαίνει. Ἀλλωστε, αὐτὴ ἡ σύγχυση στὴ χρήση τῆς μετοχῆς δὲν εἶναι ἄγνωστη σὲ λαϊκὰ κείμενα. Περιττὲς εἶναι ἐπίσης οἱ προσθήκες ἐπωνυμῶν: *τοῦ ποτὲ γούση ντάκα* (31. 5), *τοῦ μακαρίτου ἰωάννου κότεζη* (25. 10), ἀντωνυμιῶν (11. 2, 62. 6), ἄρθρων (34. 3) καὶ λέξεων πού συχνὰ ἐπαναλαμβάνονται στὸ ἴδιο κείμενο (25. 10), ὅταν ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα δὲν προκύπτει ἐνδεχόμενη παρανόηση ἢ σύγχυση. Δὲ χρειάζεται ἐπίσης ἡ προσθήκη τοῦ ρ. *ἐμαρτόρησαν* στὴν πράξη 6, στ. 9: φαίνεται καθαρά ἀπ' τὴν ἀσύνδετη καὶ ἐλλειπτικὴ δομὴ τοῦ κειμένου. Ἀσκοπες εἶναι ἐπίσης οἱ συμπληρώσεις: *βα(γ)νοκίσροτο* (47. 7), *σερμα(γ)έν* (62. 5,9,14,20): γνωστὴ εἶναι ἡ ἀποβολὴ τοῦ γ ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ προσθήκες τελικῶν: *ν* (13. 4, 38. 21) καὶ *ς* (23. 38-39) ἢ διορθώσεις ὅπως *πρ(ο)ικιά της* (17. 19). Τέλος, δὲ χρειάζεται ἡ προσθήκη τοῦ τελικοῦ *ς* στὴν πράξη 96, στ. 23: *ἱακομῆς παναγιώτι(ς)πάικο*, γιατί τὸ *παναγιώτι* εἶναι πατρώνυμο (βλ. τὸ στ. 1 τῆς ἴδιας πράξης).

Ὁ καθηγητὴς Νικόλαος Παναζόπουλος καὶ ἡ ἄξια συνεργάτριά του κυρία Δέσποινα Τσουρκα-Παπαστάθη ἐργάστηκαν μὲ εὐσυνειδησία, μέθοδο αὐστηρὴ καὶ κόπο πολὺ γιὰ νὰ μᾶς παρουσιάσουν τὴν ὑποδειγματικὴ αὐτὴ ἐκδόση τοῦ κώδικα. Περιμένουμε τὴ δημοσίευσή καὶ τοῦ δεύτερου τεύχους μὲ τὴν ἀνάλυση καὶ ἀξιολόγησή τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικα. Εὐχόμαστε σύντομα καὶ ἡ ἐκδόση τῶν ἄλλων κωδίκων αὐτῆς τῆς σειρᾶς νὰ προχωρήσει. Θὰ εἶναι μιὰ προσφορά ἀνεκτίμητη στὴν ἐρευνα καὶ καταξίωση τῆς ἐθνικῆς μας πολιτιστικῆς παρῶσης.